

Kapel in de Dorpskerk in Rheden. Foto's: MIRANDA MEGENS

Terug naar de kerk

Kerk en toerist

De herbestemming van kerken is een actueel onderwerp omdat de kerkgang sterk afneemt. Kerkgebouwen die (deels) een andere functie krijgen, kunnen dienen als plaats voor rituelen en toeristen. Kerkgebouwen die hun functie verliezen kunnen wel blijven dienen als ontmoetingspunt en hebben ook toeristisch potentieel. Miranda Megens laat verschillende mogelijkheden zien. MIRANDA MEGENS

Bezinningsovernachting in de kerk in Schettens, Friesland

Steeds meer kerkgebouwen worden gesloten of krijgen nieuwe bestemmingen, uiteenlopend van hotel tot trampolineparadijs voor kinderen. Volgens een schatting van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gaan de komende tien jaar duizend kerken dicht, gemiddeld zo'n twee per week. Het RCE-programma *Toekomst Religieus Erfgoed* ondersteunt partijen op gemeentelijk niveau om gezamenlijk een kerkvisie op te stellen. Tot oktober 2019 kregen ruim dertig gemeenten een financiële bijdrage voor het opstellen van

'Kerk en toerisme gaan al eeuwenlang samen, denk bijvoorbeeld aan de verweving van pelgrimage en toerisme'

een kerkvisie. Dat proces, en de besluiten over herbestemming, sluiting of sloop van een kerkgebouw gaan vaak gepaard met emoties en lange besluitvormingsprocessen. Aan de hand van een aantal voorbeelden wil ik laten zien hoe bij (deels) gerealiseerde herbestemming van kerkgebouwen een plaats wordt gecreëerd voor rituele handelingen. Daarnaast laat ik zien hoe kerken geschikt kunnen worden gemaakt voor toeristisch potentieel.

Colegiata Santa Maria, Ronda.

Kruissherenhotel in Maastricht.

Plaats voor rituelen en bezinning

Ondanks de ontkerkelijkheid houden mensen behoefte aan plaatsen voor rituele handelingen vergelijkbaar met de rol van traditionele vormen van religie. Kerken in transitie of kerken die (deels) een herbestemming hebben gekregen, creëren daar bewust een plek voor. De Sint Petruskerk in Vught was dertien jaar gesloten, maar gedurende die periode bleef de Mariakapel in het binnenportaal open, zodat mensen er konden bidden of een kaarsje konden opsteken. De kerk dient nu als ontmoetingscentrum voor de bibliotheek, het

‘Ondanks de ontkerkelijkheid houden mensen behoefte aan plaatsen voor rituele handelingen’

Vughts Museum, twee welzijnsorganisaties en de Wereldwinkel. De voormalige doopkapel is ingericht met religieuze voorwerpen. De ontmoetingsruimte DePetrus werd in april 2018 geopend en kreeg in ruim een jaar tijd meer dan 200.000 bezoekers, vertelt Henk Smeets, die vanaf het begin betrokken was bij de herbestemming. Ook toeristen bezoeken de kerk. De herbestemming, met synergie tussen de gebruikers als uitgangspunt, krijgt veel internationale aandacht.

Bezinningsovernachting

Voorbeeld twee betreft Rheden. Toen de katholieke kerk sloot, werd binnen een half jaar besloten om de consistorie van de protestantse Dorpskerk tot kapel om te bouwen, zodat katholieke geloofsgenoten in het dorp nog een kleine ruimte hadden voor gebed. Tot slot Schettens (Friesland), waar in de protestantse kerk overnacht kan worden. De toren doet dienst als slaapkamer en vooraan in de kerk is een zitje gecreëerd met twee fauteuils en een bijzettafeltje met schemerlamp. Van daaruit is zicht op de zeventiende-eeuwse grafstenen. In de gang op de begane grond zijn een douche en toilet gerealiseerd, de consistorie is een klein keukentje geworden. De overnachting moet niet worden gezien als bijzondere B&B-locatie,

maar roept op tot bezinningsovernachting. Vrijwilligers uit het dorp, ook niet-gelovigen, zorgen voor de ontvangsten en de bijbehorende taken; in 2018 waren er 35 overnachtingen. In deze drie voorbeelden is het her te bestemmen kerkgebouw, waar ‘iets’ mee moest gebeuren, centraal blijven staan als ontmoetingsplek. Zo blijft het gebouw voor sociale cohesie zorgen.

Toeristische vergezichten

Religieus erfgoed openstellen of geschikt maken voor toerisme past in vergelijkbare ontwikkelingen bij bijvoorbeeld industrieel erfgoed. Overigens gaan kerk en toerisme al eeuwenlang samen, denk bijvoorbeeld aan de verweving van pelgrimage en toerisme. Een ander voorbeeld: de Domkerk in Utrecht is nog als kerk in gebruik en krijgt jaarlijks zo’n 450.000 bezoekers. Een bekende, geslaagde herbestemming is het Kruissherenhotel in Maastricht, in het voormalige Kruissherenklooster en -kerk. Er is geen religieus gebruik meer, maar er hangt nog wel een atmosfeer van sacraliteit. Ook religieus erfgoed dat minder bekend is, kan toeristisch potentieel hebben. Zo ligt er op een rotseilandje in de Golf van Biskaje (Spanje) een voormalig kloostertje/kluizenaarsoord [Gaztelugatxe, 35 kilometer ten noordoosten van Bilbao]. Om deze plek te bereiken, zijn 241 treden en een speciaal pad aangelegd. De beloning volgt boven: het uitzicht na de fysieke inspanning en het klingelen aan de bel om vervolgens een wens te doen. De ontsluiting, het ontvolkte en tevens gerestaureerde gebouw en de gecreëerde performance staan ver af van de religieuze afzondering die hier ooit heerste.

Toevallige ontdekkingen

De meeste kerkgebouwen zijn herkenbaar aan hun hoogte en zij zijn dominant aanwezig in een stad, dorp of wijk. Op een toeristisch informatiebord aan de Donau in Oostenrijk is te zien hoe de kerktorens als markant herkenningspunt dienen en hoe, net als vroeger, van dorp naar dorp - of van kerk naar kerk - kan worden getrokken. Het tegenovergestelde speelt zich af in Purmerend (Noord-Holland), waar de kerken op een uitgezette stadswandeling ontbreken. →

San Thomas de Fluvia, Catalonië, Spanje.

→ Er staan wel degelijk interessante kerken in het centrum, bijvoorbeeld de markante Nicolaaskerk aan de Kaasmarkt, ontworpen door stadsarchitect W.A. Scholten en gebouwd tussen 1851 en 1853, en de doopsgezinde kerk.

In de Spaanse stad Ronda zijn voorzieningen aangebracht aan Colegiata Santa Maria. Aan de buitenkant van de kerktoeren zijn houten vlonders toegevoegd. Toeristen die de beklimming aan kunnen, wacht een prachtig uitzicht en ook een bankje om op te zitten. Een contrast is de romaanse kerk in San Thomas de Fluvia (Catalonië, Spanje), die per toeval wordt ontdekt. Een informatiebord in het Catalaans toont het telefoonnummer van de gemeenteambtenaar, die even later met de sleutel komt aanrijden. Voor een euro klikt de verlichting aan, en zijn de kunsthistorisch zeer waardevolle plafond- en muurschilderingen te bewonderen. Ondanks de gerestaureerde toestand van kerke en schilderijen lijkt hier niet te worden ingezet op een massale toeristenstroom.

Potentieel

Kortom: religieus erfgoed heeft toeristisch potentieel, de invulling ervan verschilt overal. Mensen bezoeken kerken, kloosters en ander religieus erfgoed omdat zij ervaringen zoeken die zij zelf misschien als 'authentiek' of 'heilig' zullen omschrijven. Religieus erfgoed geschikt maken voor toerisme kan betekenen dat ingrepen aan gebouw en omgeving nodig zijn. Daarbij komen veel vragen op, bijvoorbeeld over de religieuze, architectuurhistorische en financiële waarde van het kerkgebouw, de ontsluiting en over de inpassing in de omgeving. Een individuele kerk trekt toeristen, maar kan bijvoorbeeld ook in samenhang in een regio of naar thema geschikt worden gemaakt voor dezelfde doelgroep en lokale bevolking - bijvoorbeeld in samenhang met lokale tradities of streekproducten. De ontkerking ten spijt, in het toerisme ligt altijd een potentieel om het kerkgebouw niet in de steek te laten. ←

INFORMATIE

Miranda Megens is gespecialiseerd in rituelen, erfgoed, religie, toerisme en herdenking. Het artikel is deels gebaseerd op haar onderzoek voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Toekomst Religieus Erfgoed, naar de inzet van rituelen bij kerken in transitie.
www.mirandamegens.nl

Energietransitie kans voor ons gave land

Aan ideeën geen gebrek

Nederland is een gaaf land, zo sprak premier Rutte. Inderdaad: we zijn (nog) relatief vermogend, hoog opgeleid, goed georganiseerd, creatief, technologisch toonaangevend en als individu gelukkig. We zijn één grote netwerkstad. Het Singapore van de EU en dat als democratische rechtstaat. En toch kijken we nu als konijnen in de koplampen van de toekomst: stikstof, CO₂, PFAS, processierupsen, tijgermuggen, et cetera. Velen zijn bang voor de toekomst uit een diep besef dat we niet door kunnen gaan op de ingeslagen weg. Dat het anders kan toont Peter van Rooy aan met de prijsvraag Energielandschap van de Toekomst, die hij vanuit *NederLandBovenWater* uitschreef. In november publiceerde hij het boek *Energielandschap als gebiedsontwikkeling*.

PETER VAN ROOY

Met economie kunnen we alles aan

Ons denken wordt bepaald door de overtuiging dat we met economische groei alle uitdagingen aankunnen. Tot voor zeer kort waren we bereid voor de economie veel te doen en veel te laten. We waren zelfs bereid om voor steeds meer geld onze trots, waardigheid, onderling vertrouwen en hoop op te geven. Het marktdenken is tot in de poriën van de samenleving doorgedrongen. We stonden er allen bij, keken er allen naar en hebben er allen in meer of mindere mate mee ingestemd. We hebben onszelf laten aanpraten dat iedereen voor zijn eigen bestaan verantwoordelijk is. Wie niet gelukkig is, heeft dat aan zichzelf te danken. Alsof we niet in hoge mate afhankelijk zijn van systemen die door overheden zijn ontwikkeld en in stand worden gehouden. Het gros van wet- en regelgeving, ons fiscaal stelsel en onze geldstromen zijn toch echt de verantwoordelijkheid van met name Rijk en EU. Ter illustratie: aanzienlijke cultuurverschillen tussen voormalig West- en Oost-Duitsland, nu nog na dertig jaar, tonen de uitwerking van systemen op mensen.

Voorlaten zien dat het kan en hoe het kan

Besturen is vooruitzien, zeker in een tijd van talloze transitie in bouw, energie, landbouw, mobiliteit en water. Vooruitzien dwingt respect af als er een consistent en eerlijk verhaal onder ligt. Bestuurders van gemeenten, provincies, waterschappen, Rijk en